

EL DEBAT POSTPROCESSUAL: ALGUNES OBSERVACIONS «RADICALS» SOBRE UNA ARQUEOLOGIA «CONSERVADORA»

Juan M. Vicent

Cap teoria no escapa ja al mercat: cada una es posa a la venda com a possible entre les diverses opinions que es fan la competència; totes són exposades perquè triem entre elles; totes són devorades.

(Th. W. Adorno)

El propòsit inicial d'aquestes pàgines era aprofitar l'amable invitació dels editors de Cota Zero per escriure sobre el tema de la conferència que, sota el títol «Els conceptes de "classe" i "status" en l'estudi de la Prehistòria», vaig pronunciar el dia 2 d'abril de 1989 a la Universitat de Barcelona, invitat pel Departament d'Història.¹ En aquella ocasió, i seguint una línia expositiva acadèmica, vaig proposar un tema clàssic del pensament social contemporani —la contraposició entre les tradicions marxista i weberiana— com a matriu per al desenvolupament del debat teòric implícit en una gran part de l'anomenada «arqueologia postprocessual». La polèmica entre aquestes dues grans tradicions de pensament, la vaig tocar des d'un punt de vista teòric i metodològic, a partir de la crítica de les categories analítiques que cada una d'elles proposa en relació amb el problema de la divisió social. La utilització de conceptes com «estatus», «rang», «prestigi», etc, que fan els enfocaments arqueològics postprocessuals quan es refereixen a aquesta qüestió, suggereix uns antecedents weberians per a part del discurs teòric, de manera que el debat general entre tradicions sociològiques es projecta sobre la situació de la teoria arqueològica. Amb aquest plantejament em proposava mostrar algunes de les línies generals d'una possible praxi arqueològica fundada en una recepció crítica de la noció marxista de

«classe» i del marc de la tradició analítica marxista. Aquest punt de vista era proposat com una alternativa materialista a la creixent influència de posicions idealistes en la teoria arqueològica alineada críticament contra el neopositivisme.

En lloc de dedicar aquest treball a una exposició literària del tema de la conferència pronunciada a la Universitat de Barcelona (cosa que requeriria o més espai del convenient o una prodigiosa capacitat de síntesi que no tinc), m'ha semblat preferible insistir, en aquesta ocasió, sobre alguns plantejaments polèmics implícits i que fan referència als aspectes no directament teòric-metodològics de l'anomenat «debat postprocessual» en Arqueologia. Crec que aquest pot ser abordat com una polèmica substancialment ideològica, entre punts de vista oposats, no únicament en el camp teòric-metodològic, sinó també en els sistemes de valors mobilitzats per la pràctica arqueològica que propugnen respectivament. En aquest treball, doncs, es presenten algunes reflexions en relació a la contraposició de tendències «radicals» i «conservadores» en el debat postprocessual en Arqueologia, prenent aquests termes en el sentit que adquireixen en el context de la tradició marxista.

Abans de començar, em sembla oportú de destacar la recent aparició en castellà d'alguns materials útils per a la comprensió del debat en els termes que aquí es plantegen. En primer lloc, cal assenyalar la publicació, per iniciativa de l'Editorial Crítica de Barcelona, de les traduccions de *Reading the past. Current approaches to interpretation in Archaeology* de Ian Hodder (HODDER, 1986; la versió en castellà, de 1988, es titula *Interpretación en Arqueología. Corrientes actuales*) i de *The class struggle in ancient Greek world* de G. de Ste. Croix (STE. CROIX, 1981;

1. Haig d'agrair al Dr. Fullola Pericot i a la resta dels membres del Departament l'acollida i les atencions que em van dispensar durant la meua breu visita. El meu viatge a Barcelona fou motivat per una invitació de l'Associació d'Estudiants de la Facultat d'Història de la Universitat de Barcelona per participar en el «Col·loqui sobre el Canvi Cultural en la Prehistòria» que ells havien organitzat. Haig de manifestar, també, el meu agraïment a aquesta Associació per l'oportunitat que em van brindar de participar en una experiència tan estimulant.

versió castellana de 1988 titulada *La lucha de clases en el mundo griego antiguo*).

El primer d'aquests llibres és la síntesi teòrico-crítica més recent d'un dels autors postprocessuals més influents. S'hi planteja explícitament la contraposició entre Marx i Weber a favor, en aquest cas, de posicions «neoconservadores», o «reaccionàries» com prefereix el mateix Hodder (1982), en la teoria arqueològica. L'opció de Hodder per Weber (pp. 103-108), coherent amb la seva reivindicació de Collingwood i la tradició antipositivista conservadora (pp. 113-126), juntament amb les crítiques als enfocaments marxistes (Capítol 4) i a la Teoria Crítica (pp. 195-200), defineixen el context polèmic en què es poden situar les seves propostes, i n'estenen el «conservadorisme» a l'àmbit general del pensament i a la pràctica socials. Aquest article és, en gran part, una reflexió sobre les implicacions sòcio-polítiques de la teoria arqueològica, suscitada per la lectura d'aquest llibre.

D'altra banda, l'obra de G. de Ste. Croix és una esplèndida mostra de les possibilitats d'un enfocament marxista crític en una disciplina històrica específica, en aquest cas la historiografia antiga. La seva lectura pot permetre als arqueòlegs d'aprendre com s'utilitzen, flexiblement, les categories de l'anàlisi marxista de la societat en el treball concret d'una disciplina històrica particular. En aquest sentit, la referència a la traducció d'aquesta obra té per objecte il·lustrar la referència a la «tradició marxista» que denota el punt de vista des del qual miro d'argumentar. El treball de St. Croix (com el de molts altres autors: historiadors com Marc Bloch, antropòlegs com Eric R. Wolf, etc.) situa l'horitzó de la tradició marxista en la mateixa pràctica històrica de Karl Marx, més que en les elaboracions teòriques abstractes del Materialisme Històric.

Per completar aquesta breu referència als materials recentment publicats en castellà i relacionats amb el tema d'aquesta exposició, voldria mencionar la sèrie d'articles apareguts a la revista «Trabajos de Prehistoria» de Madrid; en el número de 1987 figura un article de I. Hodder (*La Arqueología en la era postmoderna*) que ofereix una síntesi dels plantejaments de *Reading the Past* i un altre de A. Gilman (*El análisis de clase en la Prehistoria del Sureste*) en el qual es resumeixen els corresponents a l'«anàlisi de classe» i la seva aplicació en Arqueologia. Aquesta mateixa contraposició d'enfocaments es reproduïx el 1989, entre els articles de K. Kristiansen (*Transformaciones sociales en el Neolítico Final de la Europa Templada, 4000-2000 aC*), un altre exemple d'una praxi arqueològica adscrita a la tradició marxista, i un treball de F. Criado (*Megalitos, espacio, pensamiento*), que de moment, juntament amb els treballs precursors de C. Martín de Guzmán (p., ex. 1984), constitueix l'única proposta d'una arqueologia d'arrels es-

tructuralistes a Espanya. Finalment, la sèrie es completa amb la revisió crítica de l'arqueologia contextual publicada per A., Ruiz, T. Chapa i G. Ruiz Zapatero en el volum de 1988 de la mateixa revista (*La arqueología contextual. Una revisión crítica*), i la prevista publicació, el 1990, de la rèplica de Hodder a aquest treball.

Com ja s'ha dit, la contraposició de les tradicions marxista i weberiana no és únicament un tema clàssic de la teoria social, sinó que ha estat suscitada explícitament en el marc d'aquest «debat postprocessual» (HODDER, 1988). Des del meu punt de vista, aquesta referència no és «innocent», ni és un recurs superflu d'erudició, sinó que ve a reestablir les veritables dimensions del debat en els termes d'una contraposició entre les tradicions marxista i conservadora de les ciències socials, i no, exclusivament, entre enfocaments arqueològics processuals i postprocessuals. Hodder enllaça les seves propostes per a l'Arqueologia amb les fonts del pensament social conservador modern (Weber), de la mateixa manera que, a través de Collingwood, entronca els seus punts de vista epistemològics amb la tradició antipositivista de Dilthey (Ibid., p. 114). Això significa una presa de posició contra el materialisme i l'objectivisme en les ciències socials, així com una apellació a la noció weberiana de «llibertat de valors», sobre la qual centraré la major part de la meua argumentació.

La situació actual del debat teòrico-metodològic en Arqueologia, en la qual formulacions d'antecedents tan significats com les de Hodder, es presenten com a avantguarda crítica no solament davant del positivisme sinó davant de la tradició marxista, no deixa de ser una conseqüència transitòria de l'ascens dels enfocaments neopositivistes a la categoria de «paradigma dominant», que desplaça els paradigmes conservadors tradicionals. Aquesta tradició conservadora, «passant a l'oposició», adopta, com en les propostes de Hodder, una formulació crítica i renovada. Des del punt de vista de la tradició marxista, però, no pot deixar de ser contemplada —en la mateixa mesura que la mateixa arqueologia processual— com una posició a la qual cal oposar-se en la teoria i la pràctica. Això no és conseqüència de l'aplicació mecànica de principis dogmàtics, sinó d'una concepció dialèctica del coneixement científic que s'adapta perfectament a les condicions del real pluralisme teòrico-metodològic que caracteritzen el debat postprocessual (SHANKS i TILLEY, 1987: 245). Al capdavall és Hodder qui reclama en Weber part dels seus antecedents, i un marxista sempre ha de ser el primer de reconèixer el seu programa (i, fins i tot, el del mateix Weber) en les següents paraules de E. R. Wolf:

«S'ha dit, amb raó, que les ciències socials constitueixen un llarg diàleg amb l'esperit de Marx. Si hem de transcendir els presents límits i limitacions de les disciplines especialitzades, hem de tornar a les preguntes no respostes en aquest diàleg i reconsiderar-les» (WOLF, 1982: 20).

En proposar una pràctica de l'anàlisi de classe com a alternativa als enfocaments cognitivistes, contextuals i hermenèutics de Hodder, no es tracta únicament de promoure una problemàtica específica (la de Marx) sobre àrees significatives de la investigació (THOMPSON, 1981: 10). L'enfocament marxista s'oposa igualment al neopositivisme de l'arqueologia processual i al subjectivisme idealista de Hodder. Aquesta oposició no s'esgota, però, en la contraposició epistemològica i teòrico-metodològica, sinó que afecta el sentit general de la pràctica disciplinar com a *pràctica social*. Des d'aquest punt de vista, el debat postprocessual no solament implica opcions teòriques i metodològiques, sinó, com el mateix Hodder ha destacat, el qüestionament del paper de l'Arqueologia (com a disciplina científica) en el context social i històric en què és produïda com a elaboració científica de la nostra imatge del passat.

És en aquest context que es pot situar la definició dels termes «radical» i «conservador» en relació amb el debat postprocessual en Arqueologia. Des d'aquesta perspectiva, la proposició d'un enfocament marxista s'ha d'entendre com a definició d'una estratègia «radical», *en sentit fort*, per oposició a la pràctica tant d'enfocaments «conservadors» (com el de Hodder), com radicals, *en sentit feble* (p.e. SHANKS i TILLEY, 1987) que, al capdavant, com s'ha dit al començament, no serien sinó formes «postmodernes» del discurs conservador tradicional.

Això últim no s'ha d'interpretar en relació amb el significat del terme «radical» reivindicat per Preucel i Earle (1986) per denominar el conjunt de l'Arqueologia postprocessual. En aquest cas, el terme fa referència analògica al fet que tots els enfocaments postprocessuals es situen en contra de les arqueologies prèviament existents. En la denominació hi caben les tendències marxistes, juntament amb les estructurals, contextuals, i fins i tot enfocaments «cripto-funcionalistes» de temes nous («ideologia», «poder», etc.).

Per contra, en el context general del debat sobre la «llibertat de valors» en les ciències socials, l'expressió «radical» s'ha d'entendre, en primer terme, en relació amb la idea que la pràctica de les Ciències Socials implica necessàriament una forma d'acció social, compromesa o bé amb la conservació de l'ordre social vigent o bé amb la seva crítica i transformació. Faré referència a aquestes opcions com a «praxi conservadora» i «radical», respectivament (LENSKY, 1982: 17).

Utilitzaré la distinció entre *radicalisme* fort i feble abusant de la terminologia filosòfica recent, per a discriminar el punt de vista segons el qual l'horitzó de la pràctica de les Ciències Socials és un programa explícit de transformació de la realitat, d'aquell altre que suposa limitada la possibilitat d'una acció radical en l'exercici d'una *dialèctica negativa* sobre el discurs conservador, dins de l'àmbit de cada disciplina.

Resumint, la discussió sobre el paper del marxisme en el debat postprocessual es pot formular de la manera següent: ¿quin significat pot tenir, actualment, la pretensió d'una «Arqueologia radical», en sentit fort, i quin en pot ser el contingut? Simètricament, la crítica de les propostes de Hodder s'ha de dirigir a esbrinar les implicacions socio-polítiques del seu model de la pràctica arqueològica.

En qualsevol cas, una «estratègia radical», en el sentit que aquí es proposa, és una estratègia d'investigació (no d'«agitació i propaganda»), i pressuposa, doncs, l'acceptació dels límits del discurs científic acadèmic. Afirmant la voluntat de transformació de la realitat social mitjançant una pràctica radical de les ciències socials, no es proposa que el científic hagi de fer altra cosa que investigar sobre la seva disciplina, produir coneixement d'un tipus determinat per regles i tradicions prèviament acceptades. Això inclou, naturalment, l'acceptació d'una realitat cognoscible i d'un cert consens sobre el marc de racionalitat en el qual l'experiència controlada que el científic obté sobre una part d'aquesta realitat, pot ser enunciada en forma de proposicions significatives i intersubjectivament decidibles. També inclou, però, i a diferència del que passa (en una primera anàlisi) amb les ciències naturals, l'opció per un sistema de valors vinculat a una determinada praxi social.

Aquesta part delimitada de la realitat que defineix l'àmbit d'una disciplina és, en el cas de les ciències socials, el que anomenem «societat». Des de la formació de la Ciència Social com a tal, a partir de la Il·lustració, el camp de «l'aspecte social» queda fixat com la xarxa de les relacions mútues que els individus estableixen entre ells al llarg de la seva existència com a tals dintre de grups, considerada com un pla de realitat autònoma *sui generis*. Una «societat» serà, doncs, una totalitat de relacions socials entre individus (WOLF, 1982: 8).

Des d'un punt de vista marxista, l'Arqueologia és una disciplina involucrada en aquesta delimitació d'un camp de l'aspecte social que fonamenta les ciències socials modernes. L'expressió «Arqueologia social» és, consegüentment, redundant, encara que, sens dubte, és útil en les condicions actuals de fragmentació intel·lectual produïdes per la tendència dominant en l'especialització acadèmica. Tota Arqueologia és «social», en la mesura que la part de la realitat observable de què s'ocupa està constituïda, directament o indirecta, pel resultat material de relacions entre individus i grups, i de l'acció d'aquests, com a tals, sobre la naturalesa o sobre ells mateixos. Això també és vàlid per a les relacions de l'home amb el medi, pretext d'una presumpta Arqueologia «com a Ecologia humana», ja que aquestes relacions poden ser concebudes sota categories com «treball» i «producció». En qualsevol cas, les entitats pressuposades

per qualsevol praxi arqueològica com a síntesi de les determinacions dels artefactes i contextos materials que formen la matèria primera del seu treball —siguin nocions genèriques com «cultura» o «fase cultural», o entitats particulars de caràcter etno-cultural, històric o específicament social (com definicions de classe o estatus)— fan, inevitablement, referència al camp de l'aspecte social. En darrera instància, per tant, la finalitat de l'Arqueologia, com a disciplina científica, és la *producció de coneixement sobre la societat*, a partir de l'estudi d'unes societats concretes que únicament —o en una proporció rellevant— ens són conegudes a través de les restes materials de la conducta dels individus que en formaren part, o bé d'aspectes de qualsevol altra societat que només poden ser coneguts a través dels productes materials fossilitzats.

El debat postprocessual ha promogut el reconeixement que qualsevol praxi arqueològica possible dins dels límits acceptats de la disciplina, fins i tot aquella que es presenta ella mateixa sota l'aparença de ciència natural, obeeix a aquesta definició general. Ara bé, des d'una perspectiva «radical» hem d'assumir que, com hem dit anteriorment, la producció especialitzada de coneixement sobre la societat no és mai neutral des del punt de vista dels valors. Tota proposició de la Ciència Social és, implícitament o explícita, l'expressió d'una forma específica de consciència social. Per tant, a més de ser vertadera o falsa, com qualsevol altra proposició científica, pot tenir implicacions conservadores radicals, reaccionàries o progressistes, reformistes o revolucionàries, segons quins siguin els sistemes de valors mobilitzats per la projecció d'aquell estat de consciència social i segons quin sigui el subjecte i els seus interessos objectius.

Malgrat que es pronuncii en relació amb les societats de l'Edat del Bronze, l'expressió «la desigualtat social forma part del mecanisme d'autoregulació natural dels sistemes socials» implica un judici de valor sobre les relacions socials en el present històric, en la mesura que el referent implícit són totes les societats, més exactament, l'enunciació d'una propietat del camp de l'aspecte social. En aquest sentit, la càrrega valorativa implícita en un enfocament funcionalista sistèmic no és pas més petita que la que es deriva d'una anàlisi de classe, sinó simplement oposada com a acció social virtual. Aquesta càrrega no es troba en les pròpies categories, sinó en el discurs en què intervenen com a elaboració d'una forma de consciència social: «lluita de classes» és, en principi, un terme tan asèptic i tècnic com «retroalimentació positiva». Ara bé, és un fet que el discurs en el qual intervé el segon reforça l'ordre social donat, quan el remet a l'acció superorgànica de les lleis naturals, mentre que el primer denota l'ordre social en general com el resultat històric de la contraposició d'interessos objectius de grups concrets.

La crítica postprocessual, radical o conservadora, ha posat de manifest el paper ideològic portat a terme per l'autocomprensió neopositivista de l'Arqueologia. El neopositivisme en ciències socials recull els principals continguts del discurs conservador tradicional (per exemple, la Sociologia de Max Weber, a partir de la reinterpretació funcionalista de Talcott Parsons i la seva escola) i els reformula sota els supòsits epistemològics de les ciències naturals, com a garantia de «llibertat de valors». D'aquesta manera, les referències a l'ordre social en què és produït el discurs científic queden incorporades a una «ideologia científica» —els compromisos de la qual amb interessos específics de control social han estat llargament debatuts en la polèmica entre el neopositivisme i la Teoria Crítica (p.e. HABERMAS, 1988)— que es presenta ella mateixa com la salvaguarda contra el domini dels valors en la ciència social.

La revelació de les implicacions ideològiques de la praxi neopositivista en Arqueologia ha estat un dels punts de partida del debat postprocessual. Kohl (1985) ha utilitzat l'afortunada expressió «segona pèrdua de la innocència» per expressar la inflexió que, en la història de la teoria i la pràctica arqueològica, suposa aquest fet. El neopositivisme va significar una «primera pèrdua de la innocència» (CLARK, 1976) al denunciar la ingenuïtat epistemològica de les pretensions tradicionals de la lectura històrica directa del registre arqueològic. El debat postprocessual redescobreix (perquè el marxime mai no havia deixat de denunciar-la) la fallàcia ideològica de la «llibertat de valors» positivista, obrint la possibilitat d'una Teoria Crítica per a l'Arqueologia. En aquest context adquireix sentit la contundent afirmació de Shanks i Tilley (1987: 62): «una gran part de l'arqueologia és pràctica ideològica, pràctica que sosté i justifica un present capitalista».

Malgrat tot, la crítica de Hodder al processualisme no apareix compromesa amb aquesta idea, sinó amb un retorn al context del debat sobre el positivisme en els termes d'una oposició entre «ciències naturals» i «ciències de l'esperit», entre «explicació» i «comprensió», tal com fou plantejat en la filosofia europea vers el tombant de segle. Afirmant que les propostes metodològiques de Hodder són conservadores, es fa referència al fet que els seus plantejaments sobre la pràctica i la teoria arqueològiques, aparentment construïts a partir d'una crítica del neopositivisme que inclou explícitament la qüestió dels valors, tendeixen a eludir els aspectes realment crítics d'aquesta qüestió, expressats en la cita de Shanks i Tilley transcrita més amunt. Per il·lustrar aquesta afirmació, em referiré només a dos aspectes de la crítica hodderiana del processualisme; la mateixa qüestió de la «llibertat de valors» i el problema de l'«historicisme».

Hodder, no pas menys que Shanks i Tilley (1987: 46 i ss.), tendeix a interpretar la primera qüestió en

termes de la dicotomia objectivitat/subjectivitat, és a dir, com un problema epistemològic, en lloc de en termes teoria/praxi social, com un problema ètic. La proposta d'una «arqueologia contextual», basada en la noció d'«interpretació», sembla assumir a *Reading the Past* la difícil síntesi entre la crítica de l'objectivisme neopositivista i la defensa weberiana d'una ciència social lliure de valors (en el context de la dicotomia ciència/política). La resposta a aquest desafiament s'ha de trobar en el mateix Weber o en Dilthey, en el venerable concepte de «verstehen» («comprensió») i fins i tot «empatia» (Collingwood), metodològicament actualitzat, i «objectivat», en la moderna Hermenèutica i la Lingüística.

En darrera instància, l'apel·lació als criteris de «coherència de la representació» suposa la circumscripció de qualsevol realitat cognoscible per a l'Arqueologia a l'àmbit de la pròpia capacitat de l'arqueòleg per a representar-se coherentment el passat. No n'hi ha prou que Hodder negui una i altra vegada que és un idealista perquè les seves propostes no siguin idealistes: una pràctica arqueològica basada, en darrera instància, en l'atribució de significats a cadenes de significants (els «contextos» de Hodder) la configuració actual de les quals no respon a cap altra «praxi lingüística» que no sigui la del mateix arqueòleg, situa aquest, respecte del «text» arqueològic, en la posició de l'«autor», més que no pas en la del crític. L'«empatia» remet sempre a l'experiència privada com a suport del coneixement. Sota aquestes circumstàncies, «llibertat de valors» només pot significar «solipsisme». A parer meu, una ciència social solipsista és, forçosament, una ciència social conservadora.

Finalment, em referiré breument a la qüestió de l'«historicisme». Les intencions ideològiques de la crítica neopositivista de l'«historicisme», són suficientment explícites en les diatribes de Popper contra el marxisme (POPPER, 1945 i 1973) i no calen més comentaris. El que aquí interessa subratllar és la confluència de les implicacions de la professió de fe historicista de Hodder (1988, cap. 5) amb el resultat de la crítica popperiana de l'«historicisme». Aquesta confluència no es refereix només al contingut ontològic que tenen —la negació de la Història Universal—, sinó a les seves implicacions polítiques: tant Popper com Hodder (via Collingwood) es consideren ells mateixos creats de la llibertat individual:

«L'obra de Collingwood fou “una lluita política” (...). Estudiar la humanitat en termes de lleis generals equival, en darrer terme, a negar la llibertat humana. L'enfocament històric, d'altra banda, permet que les persones pensin el que vulguin, amb total llibertat: no es sotmeten a teories universals que no poden subvertir. Com que el passat no pot ser conegut amb certesa, no tenim el dret d'imposar-los els nostres propis universals, ni de presentar-los com si fossin la veritat.» (HODDER, 1988: 126).

Crec que és fàcil reconèixer en aquest paràgraf de *Reading the Past* alguns girs característics d'un cert

discurs polític contemporani, per la qual cosa la mateixa cita il·lustrarà al lector més clarament que no pas els meus arguments sobre el sentit en què l'arqueologia que Hodder proposa és «conservadora», no tant en referència a la mateixa teoria arqueològica sinó en les seves implicacions ètiques, socials i polítiques. Per acabar, mig de debò mig de per riure, una pregunta: ¿tindrà alguna cosa a veure l'individualisme metodològic de Hodder amb el «capitalisme popular» de la Sra. Thatcher?

ABSTRACT

The post-processual debate: some «radical» observations on a «conservative» archaeology

During the 80s, archaeological theory reacted against neopositivism which prevailed in the previous decade as «dominant paradigm», giving rise to the so-called «post-processual debate». It has been suggested that an important part of the competing proposals to this polemic, specifically those represented by I. Hodder and his school, are directly connected to the more conservative tendencies (in a political and social sense) of contemporary thought to such an extent that the context of the debate reproduces the ideological confrontation between conservative traditions and radical traditions (headed by critical marxists). The idea of a pluralist post-processual archaeology, as opposed to the theoretical-methodological neo-positivism monism conceals, therefore, the ideological fight between «radical» archaeology, committed to the transformation of the capitalist social order, and «conservative» archaeology implicitly bound to recent social and political neo-conservative thought.

BIBLIOGRAFIA

CLARKE, D. L. (1976); *Archaeology: the loss of innocence*, «Antiquity», 47, pp. 6-18.

CRiado, P. (1989); *Megalitos, espacio, pensamiento*, «Trabajos de Prehistoria», 46, pp. 75-98.

GILMAN, A. (1987); *El análisis de clase en la Prehistoria del Sureste*, «Trabajos de Prehistoria», 44, pp. 27-34.

HABERMAS, J. (1988); *La lógica de las Ciencias Sociales*. Versión castellana de M. Jiménez Redondo, Ed. Tecnos, Madrid.

HODDER, I. (1982); «Theoretical Archaeology: a reactionary view», dins I. HODDER (Ed.); *Symbolic and Structural Archaeology*, Cambridge University Press, Cambridge.

HODDER, I. (1986); *Reading the past. Current approaches to interpretation in Archaeology*, Cambridge University Press, Cambridge.

HODDER, I. (1987); *La Arqueología en la era post-moderna*, «Trabajos de Prehistoria», 44, pp. 11-26.

HODDER, I. (1988); *Interpretación en Arqueología. Corrientes actuales*. Versión castellana de M. J. Aubet, Ed. Crítica, Barcelona.

KOHL, Ph. L. (1985); *Symbolic and cognitive Archaeology: a new loss of innocence*. «Dialectical Anthropology», 9, pp. 105-117.

KRISTIANSEN, K. (1989); *Transformaciones sociales en el Neolítico final de la Europa Templada (4.000-2.000 aC)*. «Trabajos de Prehistoria», 46, pp. 65-74.

LENSKY, G. (1982); *Antecedentes sobre la desigualdad social y su origen*, dins STERN; *La desigualdad social. Teorías de la estratificación y la movilidad sociales*, Secretaría de Educación Popular, México D.F., pp. 13-45.

MARTÍN de GUZMAN, C. (1984); *Nociones epistemológicas y arqueología prehistórica*, «Actas 1as jornadas de Metodología de investigación prehistórica», Ministerio de Cultura, Madrid.

POPPER, K. R. (1945); *The Open Society and its enemies*, Routledge & sons, 2 vols., Londres.

POPPER, K. R. (1973); *La miseria del Historicismo*. Versión castellana de P. Schwartz, Alianza Editorial, Madrid.

PREUCEL, R. W. i EARLE, T. K. (1986); *Processual Archaeology and the Radical Critique*. «Paper presented to the World Archaeological Congress», Southampton, pp. 1-6.

RUIZ, A., CHAPA, T. i RUIZ ZAPATERO, G. (1988); *La arqueología contextual. Una revisión crítica*. «Trabajos de Prehistoria», 45, pp. 11-17.

SHANKS, M. i TILLEY, Ch. (1987); *Re-constructing Archaeology. Theory and Practice*, Cambridge University Press, Cambridge.

STE. CROIX, G. E. M. (1981); *The class struggle in ancient Greek world. From the Archaic Age to the Arab Conquest*, Duckworth, Londres.

STE. CROIX, G. E. M. (1988); *La lucha de clases en el mundo griego antiguo*. Versión castellana de T. de Lozoya, Ed. Crítica, Barcelona.

THOMPSON, E. P. (1981); *Miseria de la Teoría*. Versión castellana de J. Sempere, Ed. Crítica, Barcelona.

WOLF, E. R. (1982); *Europe and the people without History*, California University Press, Berkeley.

obtenir aquest matex any una plaça de col·laborador científic en el Departament de Prehistòria del «Centro de Estudios Históricos» (CSIC) de Madrid. Actualment treballa en els projectes d'investigació promoguts pel CSIC, desenrotllant-hi un enfocament d'arqueologia social basat en una recepció crítica de la tradició marxista.

(Títol original: *El debate post-procesual: Algunas observaciones «radicales» sobre una arqueología «conservadora»*. Traducció de Walter Cruells).

Juan Manuel VICENT GARCIA (Madrid, 1959). Des de 1982 ha publicat treballs sobre teoria i metodologia arqueològica, i ha participat al mateix temps en investigacions arqueològiques convencionals a Espanya i a d'altres països. L'any 1989 es doctorà en Prehistòria i Arqueologia a la Universitat Autònoma de Madrid amb una tesi sobre l'origen de la desigualtat social en la Prehistòria recent de la Península i va